

()

هاشم نوروزی فرد

تعریفی برای آرامستان :

دوری جستن از پیکر بی روح انسان ، موجب زایش فضایی است به نام گورستان که بسیاری آن را تنها به عنوان خوابگاه مردگان می شناسند و تعریف می کنند. اما این تعریف تنها صوری است .

گورستان (آرامستان) - در تعریف دقیق - عامل اصلی و آغازگر معماری و ایجاد فضایی فرهنگی در شهرهاست. (آرامستان یا فضای آرامش بخش نامی است برای معرفی حال و هوای روحانی فضا ، که شایسته تر از گورستان است). بسیاری معتقدند که معماری با آرامگاه و مقابر آغاز می گردد. از جمله به گفته ویل دورانت، ((معماری با شکوهترین هنر باستانی است ... این کار ، از کار ساده آراستن گورها و نقش کردن دیوارهای خارجی خانه آغاز شده است)). هاروارد کالوین نیز در کتاب خود با عنوان ((معماری و بعد از زندگی)) می نویسد: ((معماری در اروپای شمالی با آرامگاه آغاز می گردد)). مؤلفان ((دایره المعارف آمریکا)) نیز در مبحث آغاز معماری از مقابر و زیگورات ها به عنوان عناصری که معماری با آنها آغاز می شود یاد می کنند.

بدین ترتیب ، به رغم ذهنیت غالب ، آرامستان فضایی به خودی خود متروک نیست بلکه متروک شده است ، زیرا به آن توجه نشده و درست و اندیشیده طراحی نگردیده است . با کمی اندیشه می توان دریافت که آرامستان فضایی است که در جای جای آن تکه هایی از فرهنگ هویداست: سنگی به زیبایی تراش خورده و گاه سرودهایی نیز بر آن نقش بسته است ؛ در روی

مقبره ای دیگر از مرگ و زندگی سخن به میان آمده است ، برگرفته از عمق فرهنگ و مذهب . اینها خود سخن می گویند و نشان می دهند که ایرانیان چگونه به زندگی می نگرند ، مرگ را چگونه یافته اند و به چه اعتقاد دارند. همین ها تلویحاً می گویند که فضای آرامستان را می بایست فضایی فرهنگی برشمرد.

جایگاه آرامستان در شهر (مکانیابی ، طراحی فضای لازم ، خدمات و تجهیزات ، احداث آرامستان جدید ، مدیریت و نظارت) :

یکی از محیط های عمومی در شهرها که در طول ایام سال مراجعین خاص و عام را پذیرا می باشد آرامستان ها ست در این مکان به واسطه ماهیت کارکردی ، از یک طرف مراجعین برای تکریم در گذشتگان خویش در روزهای خاصی مراجعه می کنند و از طرف دیگر در روزهای ملی و یا جهت تفکر و عبرت ، اینگونه مکانها پذیرای افراد مختلفی است . که بهمین دلیل در صورت بکارگیری شیوه های صحیح توسعه فضایی در آرامستان ها می توان از حضور مردمی و تعلق خاطر آنها به این مکان در جهت تقویت جنبه های تفریحی، گردشگری و فرهنگی شهر استفاده کرد و عملکردی چندگانه به این فضا بخشید. بدین ترتیب هر عملکرد، عملکردی دیگر را نیز بصورت تعاملی تقویت می کند. بعنوان مثال : بازتاب فضایی ایجاد جنبه های تفریحی و گردشگری به ایجاد مکانی برای آرامش و تسکین ماتمزدگان و عزاداران می انجامد. آرامستان باید به محلی تبدیل شود که تألمات روحی افرادی را که عزیزان خود را از دست داده اند ، افزون نکند و غمی بر غمهای شان نیفزاید اکثر سازمانهای ذیربط در شهرهای بزرگ با بکارگیری این شیوه و برنامه ریزی مناسب برای تعیین عملکرد مجموعه و استفاده از دیدگاههای توسعه فضایی پایدار، اینگونه فضاها را به محیطی جذاب تبدیل کرده که در برخی

شهرها بیشتر مراجعات مردمی به مجموعه‌های آرامستان‌ها به منظور طلب ثواب و گذران اوقات فراغت انجام می‌شود و این روند رو به افزایش است.

آرامستان‌ها از جمله مهم‌ترین فضاهای خدماتی هر شهر به حساب می‌آیند که نحوه ساماندهی آنها به منظور پاسخگویی به بخش مهمی از توقعات و نیازهای انکارناپذیر شهروندان، نیازمند برنامه‌ریزی جامع و دقیق است که ابعاد و مقیاس‌های مختلف را از سطوح کلان برنامه‌ریزی تا سطوح میانی و خرد در برمی‌گیرد.

در سطح کلان، نحوه مکانیابی گورستان براساس مقیاس شهر و مقتضیات سیستم شهر مطرح است و در مراحل بعدی یعنی مقیاس میانی و خرد - الگوی توسعه آرامستان و برنامه‌ریزی توسعه فضایی آن مطرح است.

این مطلب به معنای ارتقای کیفیت‌های فضایی، عملکردی و زیست محیطی آرامستان است که با نیازهای مردم و شهروندان تناسب دارد.

در واقع برنامه‌ریزی و طراحی آرامستان‌های شهری ریشه در فرهنگ و تحولات شهرسازی و معماری اسلامی

ایران نیز دارد. معمولاً در گذشته، مکانیابی آرامستان‌ها، با توجه به آموزه‌های دینی و فرهنگی، و به عنوان مکانی مقدس که مردم نسبت به آن تعلق خاطر ویژه دارند و در خاطرات و ذهنیات جمعی مردم شهر نیز دارای جایگاه ویژه‌ای است، انتخاب می‌شدند. امروزه آرامستان‌ها به دلایل زیست محیطی و عملکردی، در خارج از شهرها قرار می‌گیرند و براساس اصول برنامه‌ریزی شهری، برای هر شهر تنها یک آرامستان در نظر گرفته می‌شود بنابراین، اندازه آرامستان‌ها در هر شهر کاملاً وابسته به جمعیت آن شهر است و براساس نرخ مرگ و میر شهر تعیین می‌گردد که مقیاس از قبل تعیین شده‌ای ندارد اما عملکردهای هر آرامستان به دو عامل بستگی دارد:

یکی اندازه آرامستان و دیگری فاصله آرامستان از شهر. بطور کلی عوامل مؤثر بر مکانیابی آرامستانها به دو دسته تقسیم می شود: یکی عوامل مربوط به موقعیت یا "موقع" و دیگری عوامل مربوط به مکان یا "موضع": عوامل مربوط به موقعیت، عواملی هستند که رابطه بین شهر و آرامستان را مشخص و موقعیت آرامستان در ارتباط با شهر را تعیین می نمایند. عوامل مکانی به ویژگیهای محل قرارگیری آرامستان مرتبط می شود و این نکته را مشخص می سازد که آیا محل انتخاب شده برای آرامستان، صرف نظر از موقعیت آن برای احداث آرامستان مناسب هست یا خیر. در زمان حاضر، استانداردهای معینی برای اندازه و مشخصات کلی کارکرد آرامستان ها وجود ندارد. این در حالی است که متاسفانه ضوابط و قوانین و مقررات خاصی هم به منظور برخورد با خاطیان و جلوگیری از دفن غیرمجاز اموات در آرامستان ها موجود نیست، این خلاء قانونی صرفاً از طریق هماهنگی با دادگستری و نیروی انتظامی و بهداشت و درمان جبران می شود.

با گسترش شهرها و افزایش جمعیت آنها نیازهای جمعیت شهری برای خدمات رسانی هم افزایش پیدا کرده است آرامستان ها به عنوان یکی از تجهیزات شهری در ابتدا به صورت بسیار ساده و با کمترین تسهیلات طراحی می گردیدند به تدریج و با افزایش درگذشتگان در اثر رشد شهر نشینی و تجمع آرامستان های شهری در یک نقطه، نیاز به خدمات رسانی و ایجاد تاسیسات جدید در آنها افزایش پیدا کرد به گونه ای که بدون وجود ساماندهی مناسب این خدمات، امکان استفاده مناسب از آرامستان میسر نیست. اکنون بنابر شرایط روز، آرامستان ها نیاز به تاسیسات و تجهیزات خاص خود را دارند که متاسفانه بیشتر شهرهای کشور از این تاسیسات بهرمنند نیستند. مهمترین این تجهیزات و تاسیسات را می توان پارکینگ، غسالخانه،

زباله سوز(البسه سوز) ، سردخانه ، مسجد ، سالن سوگواری ، راه ها و فضای سبز ، تصفیه خانه ، درمانگاه ، گلفروشی ، بانک ، امکانات و تجهیزات رایانه ای و نظایر اینها بر شمرد.

طبیعی است که استقرار تاسیسات و تجهیزات جانبی آرامستان باید از نظم و قاعده خاصی پیروی کند و ترکیب و کنار هم قرار گیری آنها باید به گونه ای باشد که افراد مصیبت دیده ، که از نظر روحی روانی در شرایط خاصی قرار دارند ، به ساده ترین و سهل ترین روش و در کمترین زمان توانایی استفاده از آنها را داشته باشند.

یکی از کارهای موفق سازمان بهشت زهرا(س) شهرداری تهران در این زمینه را می توان به تجمیع و ساماندهی خدماتی که مورد نیاز مراجعه کنندگان است در یک مکان اشاره نمود به عنوان مثال ، می توان به تاسیس شعبه ثبت احوال ، بانک ، چاپ اعلامیه ترحیم ، ترمه و گلاب فروشی ، محل نوشتن پارچه و تابلو ، نمایندگی روزنامه ها برای چاپ اعلامیه ترحیم ، تهیه مداح ، اکو و نظایر اینها در یک مکان اشاره کرد مزیت تجمیع و ساماندهی این خدمات در آرامستان شامل موارد زیر می باشد: ۱- مراجعه کنندگان به راحتی و سهولت به خدمات مورد نیاز دسترسی پیدا می کنند ۲- از هدر رفتن هزینه و زمان ناشی از مراجعه وابستگان درگذشتگان برای دسترسی به این خدمات در سطح شهر کاسته می شود ۳- حجم ترافیکی ناشی از مراجعه وابستگان درگذشتگان به ادارات و اماکن متعدد مورد نیاز کاهش می یابد.

مشکلی که اخیراً گریبانگیر آرامستان های کلان شهرهای و دیگر شهرهای بزرگ کشور شده ، تکمیل ظرفیت آرامستان ها در این شهرهاست ، که در سالهای آتی می تواند تبدیل به یکی از بحران های شهری در کشور گردد. ضرورت ایجاد آرامستان دوم و سوم در شهرها فقط در اثر تکمیل ظرفیت کنونی آنها نیست بلکه بعد مسافت آرامستان های کنونی نسبت به شهرها نیز برای شهروندان بسیار مشکل زا شده و دسترسی به آنها را برای زیارت اهل قبور با مشکل

همراه کرده است. بدین منظور، به نظر می‌رسد باید به فکر ایجاد آرامستان در جهات مختلف شهرها (بویژه در کلانشهرها) بود تا دسترسی به آنها برای شهروندان به راحتی مهیا شود.

در اغلب شهرها آرامستان‌های متعدد با مدیریت‌های مختلف دارند، که این خود نظارت بر آنها را مشکل می‌سازد در حال حاضر آرامستان‌ها به سه گونه اداره می‌شوند: بعضی در اختیار اوقاف هستند، در شهرهای بزرگ زیر نظر سازمان‌های وابسته به شهرداری و در شهرهای کوچک مستقیماً زیر نظر شهرداری‌ها اداره می‌شوند یکی از مشکلات فرا روی مدیریت آرامستان در شهرها، معضلات دفن غیر مجاز در آرامستانهای محلی و متروکه و قرارگرفتن آنها در بافت مسکونی می‌باشد لذا اولین مشکل بر سر راه مدیریت و نظارت شهرداری بر آرامستان‌های متروک شهری بحث تملک زمین آنهاست. بعضی از این آرامستان‌ها املاک موقوفه‌ای هستند که در اختیار اوقاف قرار دارند و بعضی دیگر هم در اختیار منابع طبیعی است که کسب مالکیت این آرامستان‌ها برای جلوگیری از انجام دفن جدید در آنها، برای شهرداری‌ها مشکل است از سوی دیگر، تعطیلی آرامستان‌های داخل شهر و انتقال درگذشتگان به آرامستان مرکزی - که معمولاً در خارج از شهرها واقع است - ممکن است با واکنش‌های مردمی همراه باشد مسئله دیگری که باعث عدم استقبال شهروندان از آرامستان‌های خارج از شهر می‌گردد، بعد فاصله آرامستان‌های جدید از شهرهاست که رفتن به آنجا هزینه و زمان زیادی را می‌طلبد بدین منظور لازم است شهرداری‌ها پیش از احداث آرامستان‌های جدید، خدمات لازم - از جمله وسایل ایاب و ذهاب مناسب را برای دسترسی به آرامستان - برای شهروندان فراهم سازند. ضمن اینکه منافع فرهنگی، اجتماعی و بهداشتی همه شهروندان ایجاب می‌کند که کلیه آرامستان‌های واقع در محدوده استحفاظی شهرها تحت مدیریت واحد (یعنی شهرداری یا یکی از سازمان‌های وابسته به آنها) قرار گیرند تا بتوان از طریق در دست داشتن آمار دقیق و

درست و روزآمد ، مدیریت صحیح و کارآمدی برای حفظ ، نگهداری و برنامه ریزی برای گسترش آرامستان ها به عمل آورد.

مسائل و مشکلات :

از مسائل مهمی که اکنون گریبانگیر بسیاری از شهرهای کشور است، موضوع عدم توجه جدی به مکانیابی آرامستان ها و برخورد غیراصولی و خارج از ضوابط شهرسازی با این امر است. رعایت فاصله مناسب از شهر (بدلیل مسائل ترافیکی، آلودگی محیطی، اشغال فضای شهری و جز اینها) توجه به جهت توسعه آتی شهر، حسن همجواری ها و جهت وزش بادهای غالب از عمده ترین مسائلی است که می بایست در مکانیابی آرامستان ها مد نظر قرار گیرد. همسو با این دیدگاه، دایر بودن آرامستان هایی که منطقیاً می بایست متروک باشند، برنامه ریزی کوتاه مدت چون مبلمان شهری و بلند مدت چون برنامه های جامع شهری را مختل و با پیامدهایی پیش بینی نشدنی مواجه ساخته است.

نیازمندیها :

با توجه به مطالب پیش گفته و رویکرد علمی شهرسازی امروز، مواردی که در زیر به آنها اشاره می شود، بعنوان مهم ترین نیازها در زمینه ساماندهی آرامستان های موجود کشور مطرح اند؛

- ۱- توسعه فضای سبز آرامستان ها و استفاده بهینه از خاک آن.
- ۲- توسعه خیابانها و معابر به منظور ایجاد ترافیک روان و سریع خودروها.

- ۳- ساماندهی آرامستانهای متروک در سطح شهرها و تغییر کاربری آنها به عنوان مکانهای فرهنگی ، پارک های شهری و....
- ۴- انتخاب محل آرامستان های نوبنیان، با در نظر گرفتن امکان تصرف زمینهای همجوار برای توسعه آتی.
- ۵- مجهز نمودن آرامستان ها به ماشین آلات و تجهیزات مورد نیاز.
- ۶- تنظیف محوطه آرامستان ها و بالا بردن سطح کیفی فضاهای موجود در آنها.
- ۷- ایجاد طرح مکانیزاسیون و رایانه‌ای کردن امور آرامستان ها بویژه در بخش اطلاعات و آمار.
- ۸- دگرگونی و بهبود حمل و نقل در آرامستان ها.
- ۹- اصلاح قوانین و آیین نامه های مربوط به آرامستان ها و تدوین ضوابط و مقررات جدید جهت انتظام آرامستان ها
- ۱۰- استفاده بهینه از زمین و ایجاد قبور دو طبقه یا بیشتر.
- ۱۱- ایجاد راهکارهایی مناسب برای معافیت سازمانهای اداره کننده آرامستان ها از عوارض و مالیات، با توجه به استقلال مالی آنها. و تخفیف ویژه در مصرف انرژی (آب ، برق و گاز).
- ۱۲- توجه به استانداردهای لازم و رعایت مسائل زیست محیطی و شرعی در تمامی امور آرامستان ها.
- ۱۳- جلوگیری از دفن غیر مجاز در آرامستان های محلی و متروک.
- ۱۴- ایجاد مدیریت یکپارچه (واحد) آرامستانها در کشور.
- ۱۵- برنامه‌ریزی و تدوین راهکارهای مناسب برای برگزاری نشست‌ها و گردهمایی مدیران و مسئولان اداره کننده آرامستان ها به منظور تبادل نظر و تشریک مساعی در حل مشکلات.

۱۶- ایجاد راهکارهای مناسب برای قرار دادن کلیه مشاغل آرامستان ها در زمره مشاغل سخت و زیان آور.

جمع بندی و نتیجه گیری :

با عنایت به اینکه آرامستانهای شهری کشور از حیث عملکردی در یکی از سه وضعیت فعال ، نیمه فعال و متروک قرار دارند و در بررسی های صورت گرفته نیز مشخص شده است که این آرامستان ها از زوایای مختلف - از جمله نحوه مدیریت ، مکان گزینی و جز آن - دچار آشفتگی و نوعی عدم ساماندهی هستند ، لذا تدوین طرح جامع مطالعات برای آنها ضروری به نظر می رسد مهم ترین هدفی که برای این موضوع متصور است ، برنامه ریزی برای استفاده بهینه و ساماندهی وضعیت آرامستان ها ، و در نهایت ارتقای سطح خدمات عمومی شهر و رفاه شهروندان است ، ضمن اینکه در چارچوب نظری طرح جامع مطالعاتی آرامستان های کشور مشخص می شود که آیا می توان برای تمام شهرهای کشور به صورت کلی طرح جامع تدوین نمود یا اینکه شرایط و موقعیت اقلیمی ، طبیعی ، فرهنگی و اجتماعی هر شهر و منطقه در کشور ایجاب می کند که برای هر شهر طرح جامع جداگانه ای تهیه و تدوین گردد همچنین ضروری است ، برداشت و تصور منفی ای را که از آرامستان ها وجود دارد به تدریج از اذهان شهروندان زدود و آرامستان را تبدیل به فضای مطلوب کرد این کار از طریق آموزش و در مراحل بعد نیز تغییر در طراحی فضاهای داخلی آرامستان ها و تبدیل آنها به یک مکان فرهنگی اجتماعی امکان پذیر است و مدیران شهری باید تسهیلات لازم را در این زمینه فراهم کنند و نباید به عنوان مکانی متروک و رها شده با آرامستان برخورد شود.

منابع :

- مقاله های گورستان در شهر از یادرفته اما ضروری ، باغ رضوان اصفهان تجلیگاه بهشت و آرامستان بزرگ رویان - ماهنامه شهرداری ها - شماره ۴۳ آذرماه سال ۸۱
- کتاب سبز شهرداری (تاسیسات خدمات شهری) - جلد هشتم